

КОЛЕКЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА ЗАСНУВАННЯ РОДИНОЮ БОГДАНА І ВАРВАРИ ХАНЕНКІВ МУЗЕЮ ЗАРУБІЖНОГО МИСТЕЦТВА

Петро Чернега, Олексій Козак

COLLECTION ACTIVITY AND ESTABLISHMENT BY THE FAMILY OF BOHDAN AND VARVARA KHANENKO THE MUSEUM OF FOREIGN ART

Petro Chernega, Oleksii Kozak

The phenomenon of collecting in Ukraine in the late XIX – early XX centuries is revealed on the example of the family of Bohdan and Varvara Khanenko. It is shown that their collection of works of art and antiquities of Ukrainian and Western European and Eastern peoples contributed not only to acquaintance with world art, but also to the revival of the historical development of Ukrainian spiritual culture and the formation of museum work in Ukraine. The use of historical comparative method and interdisciplinary approach allowed to analyze the main stages and characteristics of the family of Bohdan and Varvara Khanenko collecting artifacts, their activities to create a museum of Western art and art and science and industry in Kiev, and helped to substantiate theoretical positions and conclusions.

For the first time, the article comprehensively and meaningfully reveals the concept, tasks, and characteristic features of B. and V. Khanenko's collection of works of fine art and antiquities of the peoples of Western Europe, the East, and Ukraine. The significant contribution to the formation and development of museum work, education and spiritual culture of Ukrainians in general is highlighted. An attempt was made to further analyze the socio-political and cultural value and significance of the charitable activities of the couple, which contributed to the formation of national museum studies and museum education.

The abolition of serfdom in 1861 led to the development of a market economy, the emergence of an active socio-economic group of entrepreneurs with high economic and financial status, which included Bogdan and Varvara Khanenko. The family upbringing and traditions of their famous Khanenko and Tereshchenko families became an important precondition and reason for collecting and creating a museum of works of fine art, antiques of their people and the peoples of Europe and the East. Their activity, as a socio-economic phenomenon, had a clear artistic, scientific and educational orientation, pronounced humanistic content and character, which contributed to the revival of national memory of the Ukrainian people, increasing interest in their past, historical and cultural heritage and art of the world.

Keywords: collecting, works of fine art, antiques, antiquities of the Dnieper region, museum of western art.

Колекціонування й створення музеїв найбільш яскраво проявилось у Російській імперії і, зокрема, в Україні XIX – початку XX століть. На базі приватних колекцій було відкрито низку історичних, художніх, природничих, науково-промислових музеїв. Загалом до 1917 р. у містах України діяло 35 музеїв, що належали різним відомствам, установам і приватним особам. Авторами поставлено завдання комплексно на основі досліджень істориків й мистецтвознавців, документів і матеріалів архівів висвітлити колекціонування творів образотворчого мистецтва, предметів старовини, зокрема побуту, зброї, унікальних виробів з дорогоцінних металів народів Європи, Сходу й України, як прояв доброчинності громадської діяльності й соціальної орієнтації втілених у створенні приватного музею мистецтв для збереження, ознайомлення, просвітництва та вивчення сучасниками і їх нащадками історії культури їхніх предків.

Колекціонування і створення музеїв, зокрема творів мистецтва й предметів старовини в радянській історіографії і мистецтвознавстві були виведені за межі актуальної дослідницької тематики. Відновлення державної незалежності України спричинило зняття цензурних обмежень

і відкриття доступу до заборонених фондів архівів. Вагоме місце у вивченні теми займають документи і матеріали фондів Архіву Національного музею мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків (АНММ Б. та В. Х.), Центрального державного історичного архіву України (ЦДАУ), Інституту рукописів Національної бібліотеки України імені В. Вернадського (ІР НБУВ), що сприяли об'єктивній оцінці й характеристиці процесу збирання колекції і організаційних заходів щодо створення музею. Особливу цінність для висвітлення колекціонування археологічних пам'яток Наддніпрянщини кам'яного і бронзового віків, епохи переселення народів і слов'янського періоду становлять каталоги подружжя (Собрание Б. И. и В. Н. Ханенко. Древности Приднепровья. Вып. I–VI, 1899–1907; Собрание Б. И. и В. Н. Ханенко. Древности русские. Кресты и образки. Вып. I–II, 1899–1900).

Об'єктивне вивчення проблеми розпочали, переважно, працівники музею мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків, які 2008 р. упорядкували і видали «Спогади колекціонера» Б. Ханенка де видатний колекціонер і меценат описав історію придбання різноманітної колекції творів мистецтва і старожитностей народів світу (Ханенко 2008). Змістовний матеріал щодо збирання Б. і В. Ханенків і створення ними приватного музею міститься у працях (Крутенко 1996; Корнієнко 1999, 2000; Рославець 1999; Ковалинський 1998; М'яскова 2011; Кадомська 2000; Лукомський 2005) та інших. Придбання подружжям колекції творів мистецтва, предметів побуту, зокрема з дорогоцінних металів античної доби і країн Сходу відображено у дослідженнях (Старченко 1999; Біленко 2003, 2005; Пустовіт 2005; Огнева 2002; Рудик 2005; Чуєва 2005). Недостатньо, на нашу думку, висвітлюється історія придбання подружжям Ханенків колекції предметів мистецтва Київської Русі (Левченко 2005) та сакрального мистецтва (Крамарева 2005).

Після десятиліть заборони і забуття, діяльність подружжя Ханенків – засновників найґрунтовнішого в Україні збирання творів світового мистецтва заслуговує комплексного й глибокого вивчення.

Мета і завдання дослідження полягає в тому, щоб на основі аналізу історичних джерел, надбання вітчизняної та зарубіжної історіографії висвітлити феномен діяльності Б. та В. Ханенків щодо збирання творів мистецтва і предметів старовини народів Європи, Сходу й України, розвитку музеєзнавства, зокрема створення музею, який став унікальним мистецьким, науковим і просвітницьким закладом.

Нащадок козацького гетьмансько-старшинського роду України Б. Ханенко відчув потяг до прекрасного у родинному маєтку Лотоки Суразького повіту на Чернігівщині наповненому пам'ятками історії та мистецтва українського народу.

Після закінчення у 1871 р. правничого факультету Московського університету і здобуття наукового ступеня кандидата права, працював у петербурзькій адвокатурі і департаменті Міністерства юстиції Російської імперії, а у 1875 р. був обраний міською думою столиці мировим суддею (Ханенко 2008, с. 13, 27–28).

Знайомство з відомим колекціонером Г. Дружиніним і земляком Д. Григоровичем – секретарем Імператорського товариства сприяння мистецтву, бесіди на зібраннях митців й відвідування художніх виставок пробудили в Б. Ханенка інтерес до мистецтва. Участь 1872–1873 рр. в розпродажі багатого художнього збирання генерала Лазарєва збагатила його знаннями щодо оцінки якості й вартості творів образотворчого мистецтва і антикваріату, а одруження 1874 р. з В. Терещенко, родина якої славилася в Україні й імперії не лише добродійністю, а й значною колекцією творів вітчизняного малярства, остаточно захопили Б. Ханенка ідеєю колекціонування (Ханенко 2008, с. 25; Крутенко 1996, с. 63).

Поліпшення матеріального становища на посаді мирового судді сприяло регулярному відвідуванню родиною Б. і В. Ханенків виставок творів живопису, майстерень художників і знайомств з ними, зокрема І. Шишкіним, І. Крамським, І. Айвазовським, А. Куїнджі, А. Ріццоні, М. Кузнецовим, М. Бодарівським та ін. Вони цікавилися старовинними предметами побуту, вивчали український та російський живопис і купували для своєї колекції картини митців XVIII–XIX ст.: портрети М. Боровиковського, Д. Левицького, О. Кіпренського, К. Брюллова; жанрові полотна В. і К. Маковських, А. Ріццоні, А. Венеціанова; пейзажі І. Айвазовського, Л. Лагоріо, І. Шишкіна, М. Воробйова; етюди А. Лосенка, І. Рєпіна, В. Перова та інших. Ознайомлення з живописом в імперії привело Б. Ханенка до висновку, що неможливо «без значних витрат збирати видатні твори російських художників і я вирішив звернути увагу на картини майстрів стародавніх шкіл», переважно західноєвропейських (Ханенко 2008, с. 30–31). Більшість картин живописців була перепродана рідним дружини та іншим колекціонерам.

Натомість, знайомство з творами картинних галерей, музеїв, і приватних колекцій Варшави, Вени, Венеції, Болоньї, Флоренції, Риму, імператорського Ермітажу Росії сприяло усвідомленню Б. Ханенком того, що його «уява про мистецтво була далеко не повною, а можливо навіть

неправильною». Він остаточно полюбив і зрозумів велич стародавнього європейського живопису: «особливий світогляд його майстрів, щирість їх віри, наївність, відвертість і щиросердечність, інколи веселий гумор, а головне любов до мистецтва, надавали мені цілком особливий інтерес до їх творів; у стародавніх картинах для мене оживало давнє минуле, його діячі з усіма їх характерними особливостями, їх настроєм і думками» (Ханенко 2008, с. 32).

У Петербурзі Б. Ханенко купив перші картини західноєвропейських майстрів голландця К. ван Гарлена XVI ст. «Німфи, викриваючі перед Діаною вагітну Каліпсо», фламандського художника Б. Оммеганга XVIII ст. «Стадо на пасовиську» і видатного митця венеціанської школи XVI ст. Тиціана «Алегоричне зображення тих часів» та «Святий Ієронім». Остання, разом з іншими понад 20 творами XVI–XVII ст. була придбана у панів Половцевих до яких потрапила знаменита колекція українського князя Кочубея. Серед 11 картин, залишених подружжям Ханенків для свого зібрання, були полотна голландських митців А. ван дер Венна «Прогулянка в саду». Г. Вредельмана де Врієса де було зображено внутрішнє подвір'я великого палацу з його мешканцями в костюмах XVI ст., Я. ван Бронкгорста «Веселий банкет», А. Вердейла «Несення Хреста на Голгофу», В. Дейстера «Бенкети фламандців», Ф. де Шампань «Час відкриває істину» і Ф. Франка II «Перехід через Чорне море», а також італійських майстрів: Г. Лазаріні «Доброчесність Іосифа» та П. Лібері «Красуня і Амури» (Ханенко 2008, с. 34–39).

У столиці імперії та Москві, де мешкала заможна знать, родина Б. і В. Ханенків впродовж 70-х років поповняє своє мистецьке зібрання картинами із приватних колекцій Наришкіної, Севастіанова, Баранових, Козлова, реставратора Сидорова і крамниць Апраксіного ринку, зокрема творами голландських художників XVI–XVII ст. Бакгуйзена «Бурхливе море», Стевенса «Портрет дружини бургомистра», Я. Коеленбіна «Сільський пейзаж», Адріана ван Остаде «Веселий Фламандець», Яна Фіта «Забита дичина», Вана Аша «Сільський пейзаж», Н. Еліаса і Варфоломея ван дер Гельста – жіночі портрети; пейзажами: Антонія ван дер Кросса «Переправа через річку», Кнайфа «Сільський краєвид», Д. Борга «Морське зображення», Ван Куйленбурга «Грот», Ван Гооха «Дорога через Грот», Ван Гульста «Пейзаж»; жанровими полотнами М. Ніколая Корнелія «Поклоніння золотому тільцю», невідомого художника «Веселий банкет» та Стеферельса «Кавалерійська сутичка». Із творів живописців фламандської школи вони придбали пейзаж «Сільський краєвид» і «Букет квітів» Я. Брегея, «Феб і три сплячі дівчиці», «Карикатурний портрет» й «Амур та сплячі німфи» Я. Йорданса, «Два святителі» Блесса, «Кавалерійська сутичка П. Меуленера, «Лісний пейзаж» М. Ріккера, два пандани «Сцени сільського життя» школи П. Брейгеля, «Фрукти» Снідерса, а також картини італійських художників: Я. Пальми Молодшого XVI ст. «Битва амазонок», Б. Веронез «Святе сімейство і свята Катерина», Франческіні «Алегоричне зображення Віри». Жерардіні «Концерт» і графа Ротарі «Жіноча голова» (Ханенко 2008, с. 39–43).

У Москві Б. Ханенко поповнив своє зібрання живописом із колекції власника кінних заводів М. Малютіна. Із 100 картин, переважно нідерландської школи, він залишив собі 60. Серед них портрети роботи Рембранта: молоді жінки, його дружини Саскії, і батька художника одягнутого у східну мантію з чалмою на голові; «Готфріда Гінтера з Амстердама» М. Мушерна і «Вуличний хлопчик у капелюсі з широкими полями» І. Бурсе та ін. Із картин фламандської школи він придбав також етюд «Голова старої жінки» П. Рубенса і «Воскресіння Лазаря» його школи. (Крутенко 1996, с. 63; Ханенко, 2008, с. 58–60).

Інтерес у колекціонера викликали «найбільш інтимні за своєю простотою і щирістю» пейзажі живописців голландської школи Ісаака ван дер Вельде, зокрема «Сільський пейзаж з кінями». Я. Парцеля «Морський краєвид», П. Моліна «Сільський краєвид», Г. Гоббема «Лісний пейзаж» і пейзаж Я. Рюїсдала Молодшого (Ханенко 2008, с. 61).

Родина Ханенків також збагатилася своєю колекцією картинами італійської школи, творчістю яких вони захоплювалися, зокрема «Святе сімейство з прийдешніми» Л. Лото, «Монах у печері» Пієтро ді Кортоне, «Голова Богоматері» школи Перуджіно, «Танець німф» Д. Креспі та низки етюдів і пейзажів інших митців. Із колекції М. Малютіна вони вибрали також 6 картин французьких художників XVII–XVIII ст.: «Сільський пейзаж» Ф. Буше, «Купідон» К. Натуара, що раніше належала імператриці Росії Катерині II, «Священнослужіння в церкві» Жана-Батіста Ізабе, «Дівчина читає книгу» невідомого майстра і два полотна пейзажів. Іспанський живопис представляв, на думку Б. Ханенка, «винятковий твір одного із найвидатніших художників Іспанії Франциска де Зурбарана (Сурбаран) «Срібне блюдце, фаянсові чаші, кухлі та інші предмети», позначена 1640 роком (Ханенко 2008, с. 56–65).

Подружжя Б. і В. Ханенків продовжить поповнення свого зібрання творів мистецтв у Вар-

шаві, де Богдан Іванович впродовж 1876–1881 рр. буде займати посаду судді Окружного суду. Вони знайомляться з колекціями картин художників нідерландської школи місцевих антикварів Рутковського, Лубинського, графа Брюле, Лозенківського палацу та інших. Із придбаних 25 картин, собі залишили 16, зокрема «Поклоніння волхвів народженому Спасителю» К. Марате, «Сімейний концерт» Я. Герітс Куіпа, «Десерт» Я. Давида Дегема, «Букет квітів» Р. Рюшь, «Лікування музикою» П. Лаара, «Портік палацу» Т. ван Делена, пейзажі Я. Рюсдаля, Ронбоутса, П. ван Блумена, ван Ктесселя та інших. Зокрема, уваги заслуговують придбані у реставратора Колесинського картини голландської школи XVII–XVIII ст.: «Стадо в полі» Т. ван Бергена, «Портрет вельможі» Г.Тербурга та найбільш цінного і рідкісного полотна на думку Б. Ханенка, із зображенням молодого чоловіка в чорному одязі з піднятим коміром Ф. Аполлоро, позначеного 1585 роком (Ханенко 2008, с. 44–49).

У Варшаві колекціонер також придбав предмети старожитності зі скла, порцеляни італійської мозаїки тощо (Рославець 1999, с. 6). 1881 року Ханенко йде у відставку з посади судді Варшавського окружного суду, а в 1896 р. Родина Терещенків доручила йому очолити Товариство бурякоцукрових і рафінадних заводів братів Терещенків у Києві, що радикально збільшило статки його сім'ї та фінансові можливості поповнення колекцій пам'ятками культури. (ІР НБУВ, ф. 38, спр. 317, арх. 1).

У Москві на розпродажі фабрикантом і торговцем М. Постніковим великого зібрання картин, куплених у князя Кочубея, він придбав 11 полотен живописців європейських шкіл XVII ст., зокрема голландців Я. Стена «За обідом», А. Бота «Вуличні сцени», В. Бреєнберга «Тріумф Давида», фламандців Г. Кока «Сімейні портрети», Д. Рікєрта «Вчений в своєму кабінеті», невідомого послідовника А. Дюрера «Мучення Спасителя» та ін. Дві картини фламандської школи було куплено у антикварів: «Притча про талант» Ван Клеве і «Діана і Каліпсо» невідомого автора (Ханенко 2008, 67–68).

Ханенки, ще мешкаючи у Варшаві, часто навідувалися до Києва, проте «інтересу до мистецтва в київському товаристві у той час не було», згадував Богдан Іванович. Натомість, їм вдалося придбати 17 творів мистецтва, переважно італійських й нідерландських майстрів із колекцій нащадків козацько-старшинського, а згодом дворянського роду Рошинських: фрагмент картини П. Веронезе «Хо́да Катерини Кантаріні, дочки міста Венеції, при одруженні з королем острова Кіпр», Я. Бассано «Зняття з Хреста», Магнаско «Похорони домініканця» а також фламандця Мілле «Морський вид», голландця ван Акена (Боть) «Муки в аду» та ін. (Ханенко 2008, с. 50, 52; Рославець 1999, с. 7).

Подружжя Б. і В. Ханенків з 1881 р. мешкало переважно в Києві і тривалий час проводило у столицях провідних країн Європи, де відвідували музеї, виставки зібрань живописців, аукціони їх картин. Найбільш цінні, унікальні полотна, скульптури і предмети старожитності вони придбають в Італії із колекцій принца Боргезе, нащадків кардинала Феті, на аукціонах зібрань Альберічо, герцогів де ла Вердура і де Камастро, графа Паара, аббата Піррі, братів Джіакміні та інших в Римі, а також зібрання Борго де Бальзана у Флоренції. У принца Боргезе було куплено 6 картин, зокрема «Зображення Святого Марка в кардинальському вбранні» школи Ван-Ейка, «Поклоніння волхвів Спасителю» Т. Бутса, «Маркіз де Каркасон» Г. Кока, «Несення хреста на Голгофу» фламандця Г.Блеса, «Вчитель в школі» голландця Давида ван Гемскерка та ін. (Ханенко 2008, с. 75–77).

На аукціоні в Римі Ханенки із понад трьохтисячної колекції картин кардинала Феті вибрали небагато, натомість, залишили собі лише шість. Серед них твори Мікель-Анжело Караваджіо «Невинність Іосифа», римської і чотири полотна болонської шкіл, зокрема А. Каррачі «Монах на молитві», Б.Гверчіно да Цента «Святий Іоан Богослов» та інші. Останню картину Б. Ханенко оцінив як одну із кращих серед творів італійської школи в їх зібранні. Варвара Ханенко придбала чудову картину флорентійської школи XV ст. «Мадонна з немовлям», що передавала настрої майстрів, «глибоку істинну віру в Бога і від якої віяло святістю». У Римі й Флоренції Ханенки купили у різних власників колекцій майстрів Ломбардської школи XVII ст. Леонардо да Вінчі, зокрема художника Педріні «Свята Катерина» і дві картини римської школи, Ф. Бароччі «Свята Ціцілія на молитві» й М. Провенцаль «Сумуюча Богоматір», а також чудовий «Лісний пейзаж» фламандця Петрі Бута та ін. (Ханенко 2008, с. 79–81).

Видатний твір майстра диптиха умбрійської (Італія) школи Польді-Пеццолі XIV ст. зібрання герцога де ла Вердура із Сицилії – скриньку-реліквію розміром 17,5x33,16 см, на кришках і стінах якої талановито зображено композицію «Таємна вечеря», «Гефсиманський сад», «Розп'яття» та «Стигматизація св. Франциска», вони придбали у 1894 р. на аукціоні в залі Карвізієре. Вдалим поповненням колекції живопису родини Б. і В. Ханенків стало придбання 8 картин, пе-

реважно італійських художників XIV–XVI ст., зокрема Ф. Джіоттіно та його учнів, а також «Портрет хлопчика», «надзвичайно виняткового голландського художника XVII ст. Ніколая Кудейка» (Ханенко, 2008, с. 88–89)

Захоплення живописом італійської школи XVI–XVII ст. привело колекціонерів у 1903–1904 р. на аукціони Італії, зокрема, великого художнього зібрання аббата Піррі в Римі, де вони придбали до 10 картин з релігійним сюжетом. Найбільш цінними серед них були «Свята Діва з немовлям» Перуджіно, «Зняття з Хреста» М. Альбертінееллі, твір «відомого й рідкісного таланту» художника XV ст. Беноццо Гоцолі «Стігмати Святого Августина», Мантеня «Спаситель у терновому вінку» та інших живописців цього періоду. На аукціон мистецького зібрання графа Паар – посла Австрії при Ватикані – Ханенки поповнюють своє зібрання 11 творами іспанського живопису XVII ст. Серед них, «Портрет аббата-єпископа» Алонзо-Санчеса Коело, дві картини італійських майстрів: «Свята Діва і немовля Ісус» невідомого художника школи Леонардо да Вінчі і «Свята Діва, немовля Ісус і Святий Іоанн» Періно дель Вага флорентійської школи та декількома полотнами майстрів інших європейських шкіл (Ханенко 2008, с. 83–89).

На останньому аукціоні у Флоренції вони купили 13 картин із художнього зібрання Борго де Бальзана. Із 5 полотен італійських живописців, найбільшу увагу привертає бій кінноти перед укріпленим замком на полотні митця XV ст. П. Учелло і «характерний хоробрістю зображення й силою фарб» «Юдіф» К. Аллорі (Бронзіно). Ханенко також виділяє із 8 голландських й фламандських картин лише декілька, зокрема «Богоматір з немовлям» школи фламандця Ван-Діка, зображення художником школи Г.Стенвіка розкішного залу в стилі голландського Ренесансу XVII ст., де декілька пар під звуки оркестру танцюють менует і картину Ф. Боля «Звинувачення Іосифа дружиною Пантефрія». Останню колекціонер характеризує «чудовою за композицією, малюнком, рухом фігур і силою барв» (Ханенко 2008, с. 90, 92–93).

Подружжям Б. і В. Ханенків було придбано в Італії біля 100 картин із котрих залишили у своїй колекції 50 – італійських шкіл, 14 – фламандської, 10 – голландської, по чотири іспанської та інших (Ханенко 2008, с. 75).

Мистецтвознавчі уявлення і захоплення Ханенків простягалися далеко за межі любові до західноєвропейського живопису. Богдан Іванович, очоливши фактично в 1897 р. Товариство старожитностей і мистецтв, розпочинає збирати пам'ятки культури не лише Античної доби, а й старожитності Наддніпрянщини й узбережжя Чорного моря кам'яного і бронзового віків, епох великого переселення народів, греко-скіфської та слов'янської доби, предмети сакрального мистецтва Київської Русі й релігійного життя українського народу XV–XVII ст. У Москві, Києві, країнах Західної Європи, вони, вивчаючи іконопис українських, російських і європейських шкіл дійшли висновку, що ікони двох перших шкіл близькі не лише до давньогрецьких, а й до давніх італійських за церковними композиціями і зображенням XV і навіть XVI ст. Це зближує їх, стверджував Богдан Ханенко з «священними картинами західноєвропейських народів і робить бажаною їх присутність в одній картинній галереї» (Ханенко 2008, с. 69–70).

Наприкінці 90-х років XIX ст. він придбав у київського колекціонера В. Кибальчича три живописні образи української школи іконопису XVII ст., зокрема триптих-картину з трьох частин, де зображено Спасителя на престолі, два ангели, позаду його, а на бокових стулках Богородицю і Святого Іоанна в молитві. Образ був написаний на замовлення гетьмана І. Самойловича для одного із київських соборів. На двох інших іконах зображена Богоматір з немовлям. Натомість, окрім 5 ікон шкіл українського іконопису і однієї «Святий Архангел Гавриїл», новгородської школи, всі інші, понад 60 ікон, були придбані В. Ханенко. Вона писала московському музейному діячу й колекціонеру російських ікон І. Остроухову, який консультував і допомагав їй у придбанні пам'яток сакрального мистецтва, нерідко значно завищуючи їх ціну: «...мій Богдан Іванович ікон не любить... і незадоволений, коли я їх купляю..., а я хоч і не розумію, проте відчуваю їх красу, і дивлячись на них отримую справжнє задоволення..., це для мене щире відкриття». Нею були придбані, починаючи з 1910р., 16 знаменитих ікон XI–XVII ст., зокрема «Таємна вечерея», «Відтинання голови Іоанну Предтечі», «Діва Георгія про змія», українських шкіл та інші, переважно новгородських, московських, строганівських майстрів. (Левченко 2005, с. 50–51).

Українська національна ідентичність Б. і В. Ханенків яскраво проявилася у колекціонуванні археологічних пам'яток їх рідної землі – Наддніпрянщини й всієї України. Вони, фінансуючи наукові дослідження істориків, зокрема В. Антоновича, О. Лазаревського, археологів В. Хвойка, С. Мазаракі та інших, наповнили своє зібрання понад 250 знаряддями праці і мистецтва, зброєю, предметами побуту із глини, кісток, рогів тварин, каменю, міді, бронзи кам'яного і бронзового віків (Собрание Б. И. и В. Н. Ханенко. Вып. 1, 1899, с. 7–15).

Понад 870 артефактів греко-скіфської епохи поповнили колекцію родини Ханенків до кінця

XIX ст. Біля 560 із них становили виготовлені із бронзи і заліза мечі, кинджали, наконечники списів і стріл, панцири, сокири, кінська зброя, знаряддя праці й предмети побуту, а також 67 прикрас із золота, срібла і електрону: золота масивна гривна у вигляді обруча з головами птаха подібного священному ібісу, обручки, бляхи і пластинки для прикрашення зброї грецької роботи й майстрів середньої Наддніпрянщини тощо. (Собрание Б. И. и В. Н. Ханенко Вып. II. Ч. 1. 1899. 44; Вып. III. Ч. 2. 1900, с. 22).

Ханенко, описуючи артефакти з курганів і городищ правого й лівого берегів Дніпра, зокрема знаряддя праці й предмети побуту, наголошує, що вони тотожні й переконують нас у їх належності одному населенню, життя якого мало землеробський характер. Проте предмети побуту скіфів, стверджує він, зазнали впливу грецької культури. (Собрание Б. И. и В. Н. Ханенко Вып. III. Ч.2. 1900, с. 2–3).

Родина Ханенків виявила значний інтерес до старожитностей епохи Великого переселення народів, яке змінило тодішню етнічну карту Європи і започаткувало формування багатьох сучасних народів. Воно справило певний вплив на культурні процеси населення Наддніпрянщини. Культури грецьких міст-держав Північного Причорномор'я, а згодом Персії привнесли в побут праукраїнського населення своєрідні витончені, інкрустовані каменем, склом, емаллю, сріблом і золотом предмети розкоші, зокрема прикраси й вбрання, а також зброю. Вони поповнили своє зібрання арабськими дзеркалами, знайденими археологами на Півдні України, з написом побажання: «Слави, довголіття, багатства, знаменитості, величності, похвали, щастя, влади, розквіту, могутності й усіх благ його власнику», 48 предметами із золота і срібла, зокрема золотою чашою із скарбу Аттіли, а також обручками, сергами, браслетами, пряжками та іншими прикрасами. Загалом їхня колекція старожитностей цієї епохи налічувала понад 307 предметів, переважно із бронзи, міді, заліза і сплавів (Собрание Б. И. и В. Н. Ханенко. Вып. IV, 1901, с. 11, 15–25).

Меценатство подружжям Ханенків досліджень В. Антоновича і В. Хвойки епохи слов'ян і Київської Русі VI–XIII ст. поповнило їх зібрання великою колекцією, переважно предметів побуту, як місцевого так і візантійського, арабського та мерянського походження. Значна кількість цих артефактів відноситься до епохи розквіту культури слов'ян і Київської Русі до татаро-монгольської навали, чому сприяли, на думку В. Антоновича, привнесені «...елементи грецької, римської, перської культур...» (Собрание Б. И. и В. Н. Ханенко. Вып. IV, 1901, с. 2).

Ханенки у праці «Древности Приднепровья. Эпоха славянская» описали понад 1460 придбаних артефактів великокняжої доби, переважно слов'янського, а також візантійського і арабського походження, знайдених у Києві й губернії. Серед них 505 прикрас із срібла, електронна і золота, понад 450 предметів озброєння, зброї, хатнього начиння та господарювання з міді, свинцю, бронзи і заліза. Прикраси, предмети побуту, залишки одягу слов'ян, на думку авторів «...за якістю і художньою цінністю стоять нижче виробів сирійських і римських, що знаходили в Придніпров'ї епохи Великого переселення народів й пізніше». Натомість, вони стверджують, що «епоха до монголо-татар була розквітом мистецтва слов'ян Київської Русі. (Собрание Б. И. и В. Н. Ханенко. Вып. 5 1902, с. 8, 10, 15–17, 19, 25–55).

Цінними поповненнями колекції подружжя Ханенків стали понад 866 предметів скіфо-сарматського, греко-скіфського та грецького походження, розкопаних археологами в курганах Наддніпрянщини і могильниках узбережжя Чорного моря доби VIII ст. до н.е. – VII ст. н.е. Біля 600 із них артефакти грецького мистецтва, зокрема прикраси, зброя, предмети побуту, 180 із яких вироби із золота. Слов'янських старожитностей лише 154, переважно з міді, свинцю та бронзи і 26 із золота, срібла й сплавів. (Собрание Б. И. и В. Н. Ханенко. Вып. VI, 1907, с. 10–44).

Аналіз колекціонування старожитностей подружжям Ханенків спонукає нас до висновку, що вони значну увагу приділяли збиранню пам'яток культури населення рідної землі – Наддніпрянщини, зокрема предметів сакрального мистецтва: давньоруських та візантійських ікон, образів, хрестів, церковних риз, хоругв, фрагментів вітарів, виробів декоративно-ужиткового мистецтва, вітражів, усього, що супроводжувало і наповнювало церковне богослужіння й відображало найбільш яскраві художні тенденції мистецтва періоду від раннього християнства до XIX ст. Ними було придбано й описано біля 460 хрестів і образків русько-візантійського релігійного мистецтва, доби античних держав Північного Причорномор'я і скіфо-слов'янського та великокнязівського періодів, що представляли на їх погляд «особливий вид священної іконографії». (Собрание Б. И. и В. Н. Ханенко. Вып. 1. 1899, с. 1–5; Вып. 2, 1890, с. 1–25).

У колекції Ханенків представлені виготовлені грецькими майстрами на замовлення прості та складні хрести-енколпіони на кінчиках яких у медальйонах зберігали останки мощей та інші святині. Більшість із них були із зображенням Спасителя, Богородиці й апостолів християн-

ської церкви, а також покриті емаллю й інкрустовані сріблом. Вони потрапили на праукраїнські землі з античних держав Північного Причорномор'я та Візантії і були розкопані археологами переважно на території Києва, Канівського та Черкаських повітів. Подружжя придбало колекцію хрестів і образків у відомого колекціонера і знавця пам'яток доби Київської Русі Н. Чернева, який у журналі «Киевская старина» №8 за 1899 р. стверджував, що кам'яні та глиняні образки X–XIII ст. є «...яскравими виразниками релігійної віри, мистецтва і писемності південно-руського народу...» і являють собою багатий матеріал для художників й палеографічних досліджень». Глиняних образків було набагато, більше в його колекції, «...проте, – зауважує автор, – поступаючись кам'яним у художньому змісті, вони є надзвичайно унікальними у побутовому відношенні, як пам'ятки виключно національної творчості (Собрание Б. И. и В. Н. Ханенко. Древности русские. Вып. II, 1900, с. 5).

Чільне місце в колекції Ханенків посідали 29 кам'яних образків і залізни бронзові та золоті хрести X–XII ст., знайдені на теренах Києва В.Хвойком та іншими археологами, яких фінансувала родина (Крамарева 2005, с. 100–110).

До 1914 р. Б. Ханенком було зібрано 311 предметів християнських старожитностей сирійського походження, так звана «сирійська колекція», що у 1937 р. була передана Національному музею історії України (Христіанский, 2015).

Щодо хрестів і образків доби після поневолення Золотою Ордою Київської Русі й розпаду праукраїнської держави, то вони, на думку Б. Ханенка, «...грубої роботи і позбавлені оригінальності, що свідчить про повний занепад мистецтва». Хрестів північно-російського походження в їх колекції було лише 11 (Собрание Б. И. и В. Н. Ханенко. Древности русские. Вып. II, 1900, с. 6).

Художнє зібрання Ханенків відзначалося досить значною колекцією виробів із золота та срібла, що відображено ними у 6 випусках «Древности Приднепровья...» і двох випусках «Древности русские: Кресты и образки», а також інвентарному опису експонатів з дорогоцінних металів складеному Б. Ханенком. Серед них «...245 надзвичайної історико-художньої цінності виробів із золота високої проби та 98 із срібла» і біля ста предметів вкритих емаллю, зокрема хрест з розіпнутим Христом у вінку візантійської роботи XI ст., мідний єпископський жезл з головою дракона, позолоченим стержнем, прикрашеним чеканкою і живописної емаллю лимореської роботи (НА НММ Б. і В. Ханенків. оп. 1, спр. 11, арк 1–3, 32–34; Рославець 1999, с. 11–12).

Колекція великокняжого золота, візантійські хрести, монети, колти IV–XIII ст., браслети, кубки, сережки та багато інших прикрас, зокрема й доби Київської Русі у 1946 р. були передані Держбанком УРСР, де вони знаходилися з 1934 р. до Державного історичного музею. (Старченко 1999, с. 10; Чуєва 2005, с. 25–27).

Подружжям Ханенків було зібрано велику кількість прикрас, одягу, зброї, кінського спорядження, предметів побуту, зокрема декоративно-ужиткового мистецтва, культових речей доби бронзи і Середньовіччя на аукціонах Європи і українських землях. Колекція військової зброї країн Європи і Сходу налічувала понад 128 предметів. Серед них бронзові і залізни бойові гирі, європейські, персидські, турецькі та грузинські кинджали інкрустовані сріблом, орнаментом, зображеннями воїнів і звірів, емаллю та коралами, рицарські обладунки, панцирні шлеми, наручники, наплечники, набедренники, нагрудники, зокрема герцога Тосканського Франциска I Медичі із зображенням герба з великою герцогською короною і хрестом ордену Св. Стефана, а також зброя варті римського папи Павла V із родини Боргезе, італійських майстрів XVII ст. (НА НММ Б. і В. Ханенків, оп. 1, спр. 13, арк. 1–2, 17–18).

Значний інтерес представляють понад 220 виробів із каменю, глини, дерева і кістки, зокрема біля 60 кам'яних скульптур, переважно святих християнської церкви і понад 100 меблевих предметів італійського, французького та німецького виробництва XVI–XVII ст. Серед них 13 позолочених крісел доби Людовіка XV і 23 фігурки буддійських богів і хрестів (НА НММ Б. і В. Ханенків, оп. 1, спр. 12, арк. 1, 3–4, 16–17, 20–21, 33, 37–38).

Комуністичною владою були передані біля 1500 із них Музею історичних коштовностей України, 140 одиниць зброї і декілька комплектів лицарських обладунків Центральному державному історичному музею, щонайменше 200 експонатів потрапили до фондів інших музеїв, зокрема Росії, багато було пограбовано (Пустовіт 2005, с. 31, 34).

Вагоме місце серед зібраних ними артефактів займає колекція із понад 300 предметів античного мистецтва Стародавніх Греції, Етрурії, Риму та Єгипту. Більшу її частину складає скульптура і предмети похоронного культу Єгипту IV тис. до н.е. – I тис. н.е.: вишукані розписні вазі і теракотові статуетки жінок Античної Греції; рідкісні для світових музеїв статуї плакальниць Стародавньої Етрурії; 20 мармурових скульптурних портретів жінок, зокрема молодій римлянки з високою зачіскою доби Траяна, архаїстична голова богині у вінку і статуя богині Тіхе з рогом

достатку в лівій руці, остання згідно інвентарного опису, римська копія Іст. н.е. з елліністичного оригіналу, дві герми з зображенням юного та бородатого Гермеса придбані на аукціонах Риму й в колекціонерів Російської імперії та інші артефакти. Біля 140 предметів колекції складають посудини зі скла; 23 грецьких і римських срібних та мідних монет; три світильники із бронзи й кераміки, а також прикраси із смальти й синього скла (Бабенцова 1983, с. 18–33; Музей 1924, с. 20, 23; Шпительман 1969, с. 94–95; 1977, с. 26).

Подружжя Ханенків на початку ХХ ст. поповнюють музейну колекцію пам'ятками мистецтва країн Сходу, зокрема давньоєгипетськими скульптурами: голова чоловіка з середини 3 тис. до н. е., статуетка вельможі Несебнегеру 670–660 роки до н. е., монументальний образ бога Тота в образі павіана, можливо елліністичної доби, добірка копських тканин 4–9 ст. (Біленко 2003, с. 8).

У 1905–1906 рр. Б. Ханенко, виконуючи обов'язки помічника Головного Уповноваженого Червоного Хреста на Далекому Сході в евакуації поранених і хворих воїнів царської армії у російсько-японській війні, захоплюється культурою народів Бурятії, Калмикії, Китаю, Монголії, Тибету, Японії (ІР НБВ, ф. 51, спр. 253, арк. 13в.). У Харбіні 1906 р. він придбав китайські статуетки і ритуальний посуд з бронзи, танські теракотові статуетки жінки і коня VII–X ст., а також бронзові зображення персонажів буддійського пантеону Тибету, скульптури святих буддизму що походять із Монголії і датуються XVI–XIX ст. предмети турецького фаянсу XVI–XVII ст., килими й тканини країн Близького Сходу (Огнева 2002, с. 18; Біленко 2003, с. 8). Значну художню історичну цінність мають придбанні Б. Ханенком 4 горельєфи і 1 рельєф з постатями богів і міфологічних персонажів Індії, виготовлених з дерева у XVII–XVIII ст. (Крыжицкий 1957, с. 95).

Подружжя Ханенків у 1912 р. на аукціоні готелю Друо в Парижі поповнили своє зібрання японською колекцією: біля 400 деталями художнього оздоблення самурайських мечів XVI–XVII ст. і 200 гравюрами (Біленко 2005, с. 38).

Пам'ятки мистецтва Ісламу іранського середньовіччя, зібрані родиною, були одними з найкращих в Російській імперії, зокрема, бронзовий глек сасанідського типу IX–X ст., срібна чаша і знаменитий Ширванський Водолій, вироблений із бронзи в 1206 р. та інші предмети побуту XI–XV ст. У 1940 р. тому навіть після пограбування комуністичною владою зібрання Богдана і Варвари Ханенків – масової передачі його артефактів музеям Росії й створеним в УРСР, фонд Східного відділу музею налічував понад 2 тис. пам'яток культури народів сходу (Біленко 2003, с. 6, 16; Рудик 2005, с. 81).

Унікальну за художньою цінністю й надто різноманітну колекцію пам'яток зарубіжної та вітчизняної культури родина Ханенків розмістили в проданому їм за 30 тис. руб. сріблом у жовтні 1888 р. батьком Варвари – М. Терещенком будинку № 15 на вулиці Терещенківській, який було споруджено на його замовлення впродовж 1887–1888 років. Особняк побудували за проектом архітектора із Санкт-Петербурга Р. Мельцера і його московського колеги П. Бойцова в архітектурному стилі італійського палаццо доби Відродження XIV–XVI ст. Упродовж наступних 1889–1895 років в оздобленні інтер'єрів приміщень, задля дотримання «...традиції та певних принципів експонування таких універсальних зібрань, до яких належало і ханенківське», приймали участь архітектори художники В. Ніколаєв, В. Марконі, О. Кривошеєв, Г. Макарт, М. Врубель, В. Картарбінський та ін. (Корнієнко 2000, с. 19–20; Кадомська 2000, с. 7; Звід 2011, с. 1593).

У квітні 1891 року М. Терещенко подарував дочці невелику ділянку території, де того ж року було споруджено двоповерхову прибудову до будівлі їх музею за проектом архітектора О. Кривошеєва (Звід 2011, с. 1593). Заповітом від 20 травня 1940 р. він також передав у спадок Варварі 200 тис., а зятю 100 тис. рублів державними процентними паперами або заставним листами Київського та інших земельних банків за їх номінальною вартістю з поточними купонами (ЦДІАУ, ф. 830, оп. 1, спр. 25, арк. 5–7, 10).

Подружжя Ханенків, оселившись в будинку у 1888 р., використали другий поверх для розміщення картин та інших предметів художнього зібрання: перший для бібліотеки і службових приміщень, а невеликі кімнати третього поверху для житла. Шестиповерховий прибутковий будинок вони звели на місці триповерхового в садибі №13 впродовж 1913–1914 рр., з'єднавши його на другому поверсі з приміщеннями особняка. Кошти від його експлуатації мали забезпечити незалежне від влади фінансування музею. (Корнієнко 2000, с. 20; Звід 2011, с. 1593, 1596).

Зібрана Ханенками колекція живопису, скульптур та ужиткового мистецтва вражала їх сучасників. Художник М. Нестеров у лютому 1891 р. в листі до рідних писав: «Вдруге відвідав Ханенка, докладно розглядав його колекцію картин і старожитностей, те зібрання є своєрідним і єдиним в Росії, навіть у Москві такого немає у приватних руках» (Ковалинский 1998, с. 347).

Дослідник К. Акінша зазначає, що з самого початку зведення будинку Б. Ханенко розцінював

свою колекцію не як домашню галерею, а як музей. У листі Є. І. Цветкову від 4 квітня 1892 р. він повідомляв про завершення облаштування особняка і плани розібратися зі своєю колекцією. Подружжю вдалося створити тип музею, робить висновок мистецтвознавець, поширений в Європі у період розквіту еkleктики в мистецтві другої половини XIX ст., натомість надати йому неповторний театральньо-історичний варіант, де оригінальні твори різних епох були настільки поєднані з елементами стилізації, що «...межа між справжнім старовинним предметом і декорацією хитка, майже стерта, що полегшує подорож у часі та надає підтримку реальності» (Акинша 1989, с. 33).

Ханенки розмістили твори мистецтва, зокрема картини і скульптури, а також старожитності у шести суміжних залах другого поверху: «Зеленому кабінеті», «Червоні вітальні», «Золотому кабінеті», «Кабінеті карельської берези», «Дельфтській їдальні», «Лицарській залі» – простір вестибюля: стіни, виступи на вхідній арці, горішня площадка, сходи. Музей, його архітектура і сформовані експозиції, стверджує відома мистецтвознавець Н. Крутенко «...був для киян справжнім «вікном в Європу» (Крутенко 1996, с. 64; Музей 1924).

Архітектурне оздоблення залів їх будинку, було завершено, переважно, до 1896 р., про що свідчать написи в «Золотому кабінеті» «12 мая 1895 год» (Рославець 1999, с. 9). Подружжя Ханенків щоб привернути увагу до свого зібрання шанувальників і знавців мистецтва у 1896 р. та 1899 р. видали каталог колекції картин італійської, голландської, фламандської, іспанської та інших художніх шкіл (Собрание картин, 1896; 1899). Впродовж 1920–1930 років Вони випустили великий альбом автотипій предметів з відділу античного мистецтва, знайдених археологічними експедиціями субсидованими ними у Причорномор'ї (Крутенко 1996, с. 66).

Великий успіх мало зібрання Ханенків на виставках, зокрема: колекція скіфських і слов'янських старожитностей Наддніпрянщини на XI Археологічному з'їзді в Києві 1899 р. (Археологический 1899, с. 66), а також колекція декоративно-ужиткового мистецтва у Київському художньо-промисловому і науковому музеї в 1906 р., на організацію якої Ханенки пожертвували 3224 руб. (Отчет 1907, с. 12); живопис і скульптура кращих митців Західної Європи на виставках організованих часописом «Старые годы» у Києві та Петербурзі 1908 р. (Воинов 1916, с. 1–11; Крутенко 1996, с. 64). Мистецтвознавці відзначили у періодичних виданнях Росії розмаїтність і високий художній рівень творів, а колекцію назвали єдиною в імперії, де школи і напрями були представлені в історичному розвитку, органічному поєднанні всіх видів образотворчого мистецтва (Рославець 1999, с. 9).

Гідно оцінили зібрання Ханенків іноземні фахівці, зокрема директор Музею образотворчого мистецтва в Берліні В. Боде, мистецтвознавці Бредіус, Вінклер, М. Фрідлендер, а дослідник історії голландського мистецтва К. Гофстед де Гроот та автор праці про художників в Італії «Від Чімабуе до Моранді» Р. Лонгі ввели окремі надбання колекціонерів до своїх досліджень (Крутенко 1996, с. 64–65).

Наукові та мистецькі установи високо оцінили внесок Б. Ханенка у зібрання та популяризацію в Російській імперії здобутків образотворчого мистецтва і старожитностей народів світу й зокрема українського. Він був обраний дійсним членом Імператорського археологічного товариства і академії художеств у Петербурзі, Антропологічного товариства в Парижі, Історичного товариства Нестора Літописця, Церковного археологічного товариства Київської духовної академії, Імператорського Одеського товариства історії і старожитностей, головою Київського товариства старожитностей і мистецтв та визнаний ними, як видатний колекціонер, блискучий знавець мистецтва і старожитностей слов'янських та інших народів світу (Крутенко 1996, с. 66; ЦДІАУ, ф. 442, оп. 632, спр. 80, арк. 1).

Подружжя Ханенків упродовж війни, яка розпочалася 1914 р., продовжували поповнювати колекцію музею, що налічувала біля 400 картин, переважно, західноєвропейського живопису, понад 8 тис. гравюр, 700 творів мистецтв зарубіжного Сходу, 300 предметів із золота та срібла й тисячі пам'яток ужиткового мистецтва (Рославець 1999, 10). Біля трьох тисяч книг налічувала їх бібліотека (М'яскова 2011, с. 301).

У 1915 р. Ханенки, відчуваючи загрозу пограбування і знищення зібрання, передали 90 ящиків з картинами й іншими пам'ятками культури на зберігання до московського Історичного музею, а деяку частину відвезли у свою квартиру в Петербурзі. За більшовицького режиму їх, без дозволу власниці В. Ханенко, розкрили й частину колекції пограбували, іншу розподілили між музеями Росії. Біля 30 кращих полотен живопису передали музеям Москви й інших міст. Зокрема, твори італійських художників доби Відродження та ікони до Третьяковської галереї, декілька картин Рум'янцевському музею, скло і порцеляна поповнили колекцію Морозова (Музей 1924; Рославець 1999, с. 10; 160 лет).

Подальшу долю музею і його колекції вирішив сам Б. Ханенко у період загострення хвороби.

У заповіті, складеному 26 листопада 1916 р. у присутності М. Біляшевського та В. Кричевського він заповів «художнє зібрання... у довічне володіння дружині Варварі Ніколовні Ханенко, а після її смерті назване зібрання згідно списку... заповів у власність місту Києву» (Акинша 1989, с. 37). 10 квітня 1917 р. він, у присутності вищеназваних осіб, підтвердив свою волю, застерігаючи, що його дружина має довічно розпоряджатися колекцією і будинком та продовжити роботу щодо перетворення їх на міський музей. 26 травня 1917 р. Б. Ханенка – видатного колекціонера, організатора музейної справи в Україні, який зробив вагомий внесок у розвиток духовної та матеріальної культури українського народу, не стало (Крутенко 1996, с. 68).

У роки української революції 1917–1921 рр. В. Ханенко вживає заходи для збереження зібрання, його повного опису, формування музейної експозиції та передачі музею місту. Наприкінці 1917 р. вона перевозить з петербурзької квартири більшу частину творів до Києва. Впродовж короткого періоду Української держави гетьмана П. Скоропадського В. Ханенко відмовилася від пропозиції представників влади Німеччини виїхати до Берліну і вивести туди колекцію для відкриття музею (Акинша 1989, с. 37). Натомість 15 грудня 1918 р., за влади Директорії УНР звернулася з заявою до Української Академії наук прийняти їх зібрання пам'яток мистецтва й старовини та бібліотеку, як подарунок, за наступних умов: «згадана збірка... повинна мати назву «Музей імені Б. І. і В. М. Ханенків... не повинна без мене поповнюватися, щоб у Києві при зазначеному музеї був улаштований Інститут історії мистецтв...». Вона залишала за собою право до смерті займати приміщення для житла в будинку № 15 на вулиці Терещенківській, на свій розсуд (Крутенко 1996, с. 70).

Керівництво ВУАН, за умов постійної зміни влади та з огляду на труднощі у збереженні та охороні колекції музею не поспішало з відповіддю. В. Ханенко запрошує в січні 1919 р. відомого мистецтвознавця і художника Г. Лукомського і призначає його у лютому на посаду хранителя музейних цінностей, який зауважив, що зібрання картин та інших артефактів «... не було каталогізоване..., несистематичність панувала в усьому» (Корнієнко 1999, с. 43; Лукомський 2005, с. 89, 91).

Війська московського більшовицького режиму 5 лютого 1919 р. знову захопили Київ. Окупаційна влада наклала на зібрання і все майно Б. і В. Ханенків контрибуцію у 100 тис. руб., призначила політрука музею, який «...ночами розкривав ящики в підвалах і збирав гроші з В. Ханенко». У квітні за невиконання його грабіжницьких наказів вона була арештована, проте, за сприяння наркома освіти В. Затонського до якого звернувся Г. Лукомський, її було звільнено, а політрука прибрали (Лукомський 2005, с. 91–92).

РНК УСРР 12 лютого створила комісію у складі Г. Нарбута, М. Біляшівського та М. Прахова (сина) для повної інвентаризації всього майна Ханенків, що мало музейну та художньо-історичну цінність, для націоналізації музею. Робота комісії, за участі відомих мистецтвознавців і працівників установи О. Дахновича, А. Бродського, Г. Лукомського, М. Макаренка та інших була проведена з 1 квітня до 15 травня (Лукомський 2005, с. 96–99).

Натомість, московська окупаційна влада продовжувала шантаж, погрози виселити власницю «...із музею і єдиної кімнати, яку вона займала...», вчиняла стеження й обшуки, допити родин рідних і слуг які були на її утриманні (Корнієнко, 1999, 43–44). В. Ханенко у низці листів, зокрема від 15 березня 1919 р., до академіка ВУАН А. Кримського просить «... захистити її від ганьби бути вигнаною із Музею. Підтримайте мене!» (ІР НБУВ, ф.1, спр. 24462, арк. 1–2). Вона пропонує йому звернутися до голови РНК УСРР Х. Раковського задля сприяння прийняття музею Українською академією наук під безпосереднє управління і охорону (М'яскова 2011, с. 306–307).

Декретом Раднаркому від 23 червня 1919 р. колекція Ханенків була націоналізована і підпорядкована Всеукраїнському комітету охорони пам'яток мистецтва та старовини (ВУКОП МИСУ) і отримала назву «Другий Державний музей» (Крутенко 1996, с. 70; Донік 2011, с. 185). Влітку 1919 р., згадував Лукомський, музей приймав відвідувачів: «Не було дня, щоб музей не відвідали екскурсія студентів, солдатів чи робітників. В окремі дні число відвідувачів становило 400–500 осіб» (Акинша 1989, с. 38). Перевагу надавали чиновникам більшовицького режиму і пролетаріату, а у дні радянських свят міщан, тобто широкі маси, не допускали, так як «святково-зацікавлений настрій цього натовпу не становить культурної цінності» (Корнієнко 1999, с. 44).

Війська Денікіна 31 серпня вигнали владу московських більшовиків з Києва і декрет про націоналізацію музею втратив силу. Колекція і все майно повернулися у приватну власність В. Ханенко. Лукомський, родичі й друзі емігрували за кордон. Приміщення музею нова влада прагнула використати для потреб свого війська, позбавивши його фінансування, як і попередня. Варвара Миколаївна, щоб зберегти «...зібрання – результат любові і праці всього життя свого чоловіка і її...» (М'яскова 2011, с. 307), завершити процес передачі музею ВУАН, яка б

сприяла втіленню їх мрії перетворити його у школу і священне місце «...для вивчення прекрасного і для поклоніння красі...» (Ханенко, 2008, с. 104), відмовилася залишати музеї і Київ.

Повернення російського комуністичного окупаційного режиму 16 грудня 1919 р. до Києва, російсько-польська війна 1920 р. за участі вцілілих частин війська Директорії УНР, стали на заваді виконання заповітів подружжя Ханенків. Лише 28 лютого 1921 р. на спільному зібранні Української Академії Наук було ухвалено статут і назву «Музею мистецтв імені Б. І. і В. М. Ханенків Української Академії наук». У власності музею залишалися будинок на вулиці Терещенківській №15, експозиції: картини, малюнки, вироби з дерева, кераміки, каменю, металу, тканини і наукова бібліотека. Керувати справами музею на прохання В. Ханенко було доручено професору М. Макаренку, аж до проведення виборів штатного директора. Штат музею і бібліотеки був визначений у кількості 18 осіб (М'яскова 2011, с. 307–309).

Музей переходив у власність УАН і мав за мету «...допомагати народові в його художніх змаганнях, знайомити з пам'ятками творів минулого, а спеціалістам і вченим допомагати в їхніх студіях у різних галузях історико-мистецьких і археологічних дисциплін» (М'яскова 2011, с. 308).

Комуністичний режим в Україні не виконав жодного з 10 пунктів передачі В. Ханенко музею державі. Її разом з сестрою Ольгою і служницею Дуняшою виселили з мансардного приміщення музею. Вона доживала останні місяці свого життя всіма забута, бідуючи, голодуючи й хворіючи у служниці. Варвара Ханенко померла 7 травня 1922 р. і похована вірною служницею поруч з могилою Б. Ханенка на території Видубицького монастиря (Крутенко 1996, с. 70).

Рішенням Головополітпросвіти наркомату освіти УСРР від 24 грудня 1923 р. ВУАН вимушена була вилучити прізвища засновників з назви музею «у зв'язку з відсутністю у Ханенків революційних заслуг пов'язаних так чи інакше зі служінням пролетарської культури» (Ковалинський 1998, с. 380). Установа отримала назву «Музей мистецтв при ВУАН», а 1934 р. знову перейменована на «Київський музей західного та східного мистецтва». Наприкінці 1999 р. йому повернули історичну назву – «Музей мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків», а 2011 р. удостоєний статусу національного.

Унікальне зібрання творів мистецтва і предметів старовини народів Європи, Сходу і України подружжя Ханенків, за оцінкою мистецтвознавців, за радянського комуністичного режиму зазнало великих втрат. Немало цінних експонатів, зокрема картин видатних європейських живописців були вилучені з колекції у 1920–1930 рр. й продані закордоном для отримання коштів на індустріалізацію. Багато їх, відповідно до рішень московської влади, були забрані до провідних музеїв Росії. Досить значна частина стала основою для створення нових державних музеїв УСРР, а також пограбована німецькими окупантами у 1941–1943 роках. Пограбування і розпорошення колекції музею спричинило втрату, всупереч задуму й прагненню Б. і В. Ханенків, багатофункціонального змісту і характеру його експозиції.

Підсумовуючи, слід наголосити, що сімейне виховання і традиції родів у яких відбувалося становлення Богдана і Варвари Ханенків, особисті якості й освіченість, зокрема Богдана Івановича, здобуті знання у спілкуванні з представниками реалістичного образотворчого мистецтва якому притаманне почуття бачити у всьому, що їх оточувало красу, спричинили їх потяг до добродійності й колекціонування картин, скульптур, предметів старовини: кераміки, порцеляни, тканин, меблів, прикрас, зброї українського та народів Європи і Сходу. Шлюб з В. Терещенко, а згодом керівництво Товариством цукрових і рафінадних заводів братів Терещенків та Південно-руським товариством сприяння землеробству і сільськогосподарській промисловості, членство у правліннях Всеросійського товариства цукрозаводчиків, Київських товариства сільського господарства і сільськогосподарської промисловості та Біржевого комітету, інших господарських і фінансових організацій забезпечили подружжю Ханенків майже не обмежені фінансові можливості для колекціонування й добродійності та створення власного музею.

Подружжя Ханенків прагнули створенням музею просвітити й ознайомити колонізоване українське суспільство, в якому щонайменше 95% людей було зайнято важкою сільськогосподарською працею, де економічне і духовне життя перебувало під гнітом російської імперської влади, з досягненням культури народів Європи і Сходу, показати, що збереження і розвиток духовності народу, емансипація європейського національного мистецтва були і залишаються найважливішим чинником відродження матеріальної, духовної та суспільно-політичної культури кожної нації.

Список джерел та літератури

- 160 лет меценату Богдану Ханенко, 2009. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://primetour.ua/uk-company/articles/ukrayinskiy-ermitazh-bogdana-i-varvari-hanenkiv.html>
- АКИНША, К., 1989, Забытый меценат. Наше наследие. Москва, 5, 29–38
- Археологический съезд в Киеве, Киевская старина, (Т. 69), 1899. Октябрь, 19.
- БАБЕНЦОВА, Л., РЯБІКІНА, З., 1983, Музей східного та західного мистецтва в Києві. Київ: Мистецтво.
- БІЛЕНКО, Г., 2003, До історії створення відділу східного мистецтва Музею мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків. Ханенківські читання. Матеріали науково-практичної конференції, 5, 5–17.
- БІЛЕНКО, Г., 2005, Ханенківська колекція цуба. Ханенківські читання. Матеріали науково-практичної конференції 7, 38–50.
- ВОИНОВ, В., 1916, Собрание Ханенко в Петрограде. Апполон. 1, 1–11.
- ДОНІК, О., 2011, Богдан та Варвара Ханенки. Україна. Хронологія розвитку. НАН України. Інститут історії України. Київ: Кріон.
- Звід пам'яток історії та культури України. Кн. 1, ч. III., 2011. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія».
- ІР НБУВ – інститут рукописів Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського.
- КАДОМСЬКА, М., 2000, Пам'ятки архітектури XIX ст. – особняк Б. І. та В. Н. Ханенків. Ханенківські читання. Матеріали наук. практ. конф. 2, 3–12.
- КОВАЛИНСКИЙ, В., 1998, Меценаты Киева. Київ: «Кий».
- КОРНІЄНКО, Н., 1999, Варвара Ханенко – життя, події, факти. До 150 річчя з дня народження мецената, колекціонера, фундатора музею. Матеріали науково-практичної конференції, 36–47.
- КОРНІЄНКО, Н., 2000, Стильові особливості інтер'єрів будинку Б. І. та В. Н. Ханенків. Ханенківські читання. Матеріали наук. практ. конф. 2, 19–30.
- КРАМАРЕВА, О., 2005, Колекція предметів сакрального мистецтва із збірки Богдана і Варвари Ханенків. Ханенківські читання. Матеріали науково-практичної конференції. 7, 100–110.
- КРУТЕНО, Н., 1996, Ханенки. Пам'ятки України: історія та культура. 62–72.
- КРЫЖИЦКИЙ, А., 1957, Искусство народов Востока.. Київ: Киевский государственный музей Западного и Восточного искусства.
- ЛЕВЧЕНКО, С., 2005, Из истории формирования коллекции древнерусского искусства семьи Ханенко. Ханенківські читання. Матеріали наук.-практ. Конференції. 7, 50–59.
- ЛУКОМСЬКИЙ, Г., 2005, Українська художня спадщина (ч. 1.). Київ: Фонд сприяння розвитку мистецтв.
- МАКАРЕНКО, М. та ін., 1924, Музей мистецтв Б. І. та В. М. Ханенків. Українська академія наук. Київ: Червоний шлях.
- М'ЯСОВА, Т., 2011, Варвара Миколаївна Ханенко та доля її бібліотеки. Наукові праці Національної бібліотеки ім. В. Вернадського. 31, 298–311.
- НА НММ Б. і В. Ханенків – Науковий архів Національного музею мистецтв імені Богдана і Варвари Ханенків.
- ОГНЄВА, О., 2002, З історії формування колекції творів мистецтва Тибету, Монголії, Бурятії та Калмикії Музею мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків. Ханенківські читання. Матеріали наук. практ. конф. 5, 18–24.
- Отчет выставки прикладного искусства и кустарных промыслов. Київ.
- ПУСТОВІТ, Н., 2005, Вироби із колекції Ханенка у зібранні МІКУ. Ханенківські читання. Матеріали науково-практичної конференції. 7, 31–37.
- РОСЛАВЕЦЬ, О., 1999, Б. І. Ханенко – засновник Київського музею західного та східного мистецтва. Ханенківські читання. До 150-річчя від дня народження Б. І. Ханенка – мецената, колекціонера, фундатора музею. Матеріали наук.-практ. конференції. 5–13.
- РУДИК, Г., 2005, У пошуках втрачених шедеврів: доля кращих творів східної колекції Ханенків у 1920–1930 роках. Ханенківські читання. Матеріали наук. практ. конф. 80–99.
- Собрание Б. И. и В. Н. Ханенко. Древности приднепровья и побережья Черного моря. Эпоха Великого переселения народов. Вып. II (Ч. I.). Київ. Типография и фотогравюра С. В. Кульженко, 1899.
- Собрание Б. И. и В. Н. Ханенко. Древности русские. Кресты и образки. Вып. 1. Київ: Типография и фотогравюра С. В. Кульженко, 1899.

- Собрание Б. И. и В. Н. Ханенко. Древности приднепровья и побережья Черного моря. Эпоха Великого переселения народов. Вып. III (Ч. II). Киев: Типография и фотогравюра С. В. Кульженко, 1900.
- Собрание Б. И. и В. Н. Ханенко. Древности русские. Кресты и образки. Вып. 2. Киев: Типография и фотогравюра С. В. Кульженко, 1900. 25 с.
- Собрание Б. И. и В. Н. Ханенко. Древности приднепровья и побережья Черного моря. Эпоха Великого переселения народов. Вып. IV. Киев. Типография и фотогравюра С. В. Кульженко, 1901. 30 с.
- Собрание Б. И. и В. Н. Ханенко. Древности Приднепровья и побережья Черного моря. Эпоха славянская (VI–XIII вв.). Вып. V. Киев: Типография и фотогравюра С. В. Кульженко, 1902. 64 с.
- Собрание Б. И. и В. Н. Ханенко. Древности Приднепровья и побережья Черного моря. Вып. VI. Киев: Типография и фотогравюра С. В. Кульженко, 1907. 44 с.
- Собрание картин итальянской, испанской, фламандской, голландской и др. школ. Изд. первое. Киев: тип. Ун-та Св. Володимира В. І. Завадського, 1896.
- Собрание картин итальянской, испанской, фламандской, голландской и др. школ. Изд. второе. Киев: тип. С. В. Кульженко, 1899.
- СТАРЧЕНКО, О., 1999, Золота скарбниця України. Музейні читання: матеріали наук. конф. присвяченої 30-ти річчю з дня відкриття Музею історичних коштовностей України, 10.
- ХАНЕНКО, Б., КОРНІЄНКО, Н., 2008, Спогади колекціонера. Київ: Березина.
- Христианские древности «сирийской коллекции». [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://swordmaster.org/2015/01/29/ob-istorii-i-sostave-siriyskoy-kollekcii-hanenko-v-sobranii-nacionalnogo-muzeya-istorii-ukrainy.html>
- ХРИСТИАНСКИЙ, 2015, [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://swordmaster.org/2015/01/29/ob-istorii-i-sostave-siriyskoy-kollekcii-hanenko-v-sobranii-nacionalnogo-muzeya-istorii-ukrainy.html>
- ЦДІАУ – центральний державний історичний архів України м. Київ.
- ШТИТЕЛЬМАН, Ф. М., 1969, Этрусские артефакты из собрания Киевского музея западного и восточного искусства. ВДИ. 2, 94–100.
- ШТИТЕЛЬМАН, Ф. М., 1977, Античне мистецтво. Альбом. Київ: Мистецтво.

References

- 160 let metsenatu Bohdanu Khanenko [160 years to the patron Bogdan Khanenko], 2009. [Online]. Available from: <http://primetour.ua/uk/company/articles/ukrayinskiy-ermitazh-bogdana-i-varvari-hanenkiv.html> [In Russian].
- AKINSHA, K., 1989, Zabytyi metsenat. Nashe nasledie [The forgotten patron. Our heritage]. Moskva, 5, 29–38. [In Russian].
- Arkheolohicheskii siezd v Kieve [Archaeological Congress in Kiev, Kiev antiquity], Kievskaja starina, (T. 69), 1899. Oktiabr, s. 19. [In Russian].
- BABENTSOVA, L., RIABIKINA, Z., 1983, Muzei skhidnoho ta zakhidnoho mystetstva v Kyevi [Museum of Oriental and Western Art in Kyiv]. Kyiv: Mystetstvo. [In Ukrainian].
- BILENKO, H., 2003, Do istorii stvorennia viddilu skhidnoho mystetstva Muzeiu mystetstv imeni Bohdana ta Varvary Khanenkiv [To the history of the creation of the department of oriental art of the Museum of Arts named after Bohdan and Varvara Khanenko]. Khanenkivski chytannia. Materialy naukovopraktychnoi konferentsii, 5, 5–17. [In Ukrainian].
- BILENKO, H., 2005, Khanenkivska kolektsiia tsuba [Khanenko collection of tsuba]. Khanenkivski chytannia. Materialy naukovopraktychnoi konferentsii 7, 38–50. [In Ukrainian].
- DONIK, O., 2011, Bohdan ta Varvara Khanenky. Ukraina. Khronolohiia rozvytku [Bogdan and Varvara Khanenka. Ukraine. Chronology of development.]. NAN Ukrainy. Instytut istorii Ukrainy. Kyiv: Krion. [In Ukrainian].
- IR NBUV – instytut rukopysiv Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. Vernadskoho [Institute of Manuscripts of the National Library of Ukraine named after V. Vernadskyi]. [In Ukrainian].
- KADOMSKA, M., 2000, Pamiatky arkhitektury XIX st. – osobniak B. I. ta V. N. Khanenkiv [Architectural monuments of the XIX century – mansion of BI and VN Khanenko]. Khanenkivski chytannia. Materialy nauk. prakt. konf. 2, 3–12. [In Ukrainian].
- KHANENKO, B., KORNIENKO, N., 2008, Spohady kolektsionera [Memories of a collector]. Kyiv: Berehynia. [In Ukrainian].

- Khristianskie drevnosti «siriiskoi kollektsii» [Christian antiquities of the «Syrian collection»]. [Online]. Available from: <http://swordmaster.org/2015/01/29/ob-istorii-i-sostave-siriyskoy-kollekcii-hanenko-v-sobranii-nacionalnogo-muzeya-istorii-ukrainy.html> [In Russian].
- KORNIENKO, N., 1999, Varvara Khanenko – zhyttia, podii, fakty [Varvara Khanenko – life, events, facts]. Do 150 richchia z dnia narodzhennia metsenata, kolekcionera, fundatora muzeiu. Materialy naukovo-praktychnoi konferentsii, 36–47. [In Ukrainian].
- KORNIENKO, N., 2000, Styliovi osoblyvosti interieriv budynku B. I. ta V. N. Khanenkiv [Stylistic features of the interiors of the house of B. I. and V. N. Khanenko]. Khanenkivski chytannia. Materialy nauk. prakt. konf. 2, 19–30. [In Ukrainian].
- KOVALINSKII, V., 1998, Metsenaty Kieva [Maecenas of Kyiv]. Kyiv: «Kyi». [In Russian].
- KRAMAREVA, O., 2005, Kolektsiia predmetiv sakralnoho mystetstva iz zbirky Bohdana i Varvary Khanenkiv [Collection of sacred art objects from the collection of Bohdan and Varvara Khanenko]. Khanenkivski chytannia. Materialy naukovo-praktychnoi konferentsii. 7, 100–110. [In Ukrainian].
- KRYZHITSKII, A., 1957, Iskusstvo narodov Vostoka [The art of the peoples of the East]. Kiev: Kievskii hosudarstvennyi muzei Zapadnoho i Vostochnoho iskusstva. [In Russian].
- KRUTENO, N., 1996, Khanenky. Pamiatky Ukrainy: istoriia ta kultura [Khanenky. Sights of Ukraine: history and culture]. 62–72. [In Ukrainian].
- LEVCHENKO, S., 2005, Iz istorii formirovania kolektsii drevnerusskoho iskusstva semii Khanenko [From the history of the formation of the collection of ancient Russian art of the Khanenko family]. Khanenkivski chytannia. Materialy nauk.-prakt. Konferentsii. 7, 50–59. [In Russian].
- LUKOMSKYI, H., 2005, Ukrainska khudozhnia spadshchyna [Ukrainian artistic heritage] (ch. 1.). Kyiv: Fond spryannia rozvytku mystetstv. [In Ukrainian].
- MAKARENKO, M. ta in., 1924, Muzei mystetstv B. I. ta V. M. Khanenkiv [B. I. and V. M. Khanenko Museum of Arts]. Ukrainska akademiia nauk. Kyiv: Chervonyi shliakh. [In Ukrainian].
- MIASOVA, T., 2011, Varvara Mykolaivna Khanenko ta dolia ii biblioteki [Varvara Mykolaivna Khanenko and the fate of her library]. Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki im. V. Vernadskoho. 31, 298–311. [In Ukrainian].
- NA NMM B. i V. Khanenkiv – Naukovyi arkhiv Natsionalnoho muzeiu mystetstv imeni Bohdana i Varvary Khanenkiv. [In Ukrainian].
- OHNEVA, O., 2002, Z istorii formuvannia kolektsii tvoriv mystetstva Tybetu, Monholii, Buriatii ta Kalmykii v Muzei mystetstv imeni Bohdana ta Varvary Khanenkiv [From the history of the formation of the collection of works of art of Tibet, Mongolia, Buriatia and Kalmykia Museums of Art named after Bohdan and Varvara Khanenko]. Khanenkivski chytannia. Materialy nauk. prakt. konf. 5, 18–24. [In Ukrainian].
- Otchet vystavki prikladnoho iskusstva i kustarnykh promyslov [Report of the exhibition of applied arts and crafts]. Kiev, 12 s. [In Russian].
- PUSTOVIT, N., 2005, Vyroby iz kolektsii Khanenka u zibranni MIKU [Products from Khanenko's collection in the MICU collection]. Khanenkivski chytannia. Materialy naukovo-praktychnoi konferentsii. 7, 31–37. [In Ukrainian].
- ROSLAVETS, O., 1999, B. I. Khanenko – zasnovnyk Kyivskoho muzeiu zakhidnoho ta skhidnoho mystetstva [B. I. Khanenko is the founder of the Kyiv Museum of Western and Oriental Art]. Khanenkivski chytannia. Do 150-richchia vid dnia narodzhennia B. I. Khanenka – metsenata, kolekcionera, fundatora muzeiu. Materialy nauk.-prakt. Konferentsii. 5–13. [In Ukrainian].
- RUDYK, H., 2005, U poshukakh vtrachenykh shedevriv: dolia krashchykh tvoriv skhidnoi kolektsii Khanenkiv u 1920–1930 rokakh [In Search of Lost Masterpieces: The Fate of the Best Works of the Khanenko Oriental Collection in 1920–1930]. Khanenkivski chytannia. Materialy nauk. prakt. konf. 80–99. [In Ukrainian].
- SHTITELMAN, F. M., 1977, Antychne mystetstvo [The antiques]. Albom. Kyiv: Mystetstvo. [In Ukrainian].
- SHTITELMAN, F. M., 1969, Etrusskie artefakty iz sobrania Kievskoho muzeia zapadnoho i vostochnoho iskusstva [Etruscan artifacts from the collection of the Kiev Museum of Western and Oriental Art]. VDI. 2, 94–100. [In Russian].
- Sobranie B. Y. i V. N. Khanenko. Drevnosti Pridneprov'ia i poberezh'ia Chernoho moria. Epokha Velikoho pereselenia narodov [Antiquities of the Dnieper region and the Black Sea coast. The era of the Great Nations Migration] Vyp. II (Ch. I.). Kiev: Tipohrafiia y fotohraviura S. V. Kulzhenko, 1899. [In Russian].
- Sobranie B. Y. y V. N. Khanenko. Drevnosti Pridneprov'ia i poberezh'ia Chernoho moria. Epokha Velikoho pereseleniia narodov [Antiquities of the Dnieper region and the Black Sea coast. The era of the Great Nations Migration] Vyp. III (Ch. II). Kiev: Tipohrafiia i fotohraviura S. V. Kulzhenko, 1900. [In Russian].
- Sobranie B. Y. i V. N. Khanenko. Drevnosti Pridneprov'ia i poberezh'ia Chernoho moria. Epokha Velikoho

pereseleniya narodov [Antiquities of the Dnieper region and the Black Sea coast. The era of the Great Nations Migration] Vyp. IV. Kiev. Tipohrafiia y fotohraviura S. V. Kulzhenko, 1901. 30 s. [In Russian].

Sobranie B. Y. i V. N. Khanenko. Drevnosti Pridneproviiia i poberezhiiia Chernoho moria. Epokha slavianskaia (VI–XIII vv.) [Antiquities of the Dnieper region and the Black Sea coast. Slavic era (VI–XIII centuries)]. Vyp. V. Kiev: Tipohrafiia i fotohraviura S. V. Kulzhenko, 1902. 64 s. [In Russian].

Sobranie B. Y. i V. N. Khanenko. Drevnosti Pridneproviiia i poberezhiiia Chernoho moria. [[Antiquities of the Dnieper region and the Black Sea coast.]. Vyp. VI. Kiev: Tipohrafiia i fotohraviura S. V. Kulzhenko, 1907. 44 s. [In Russian].

Sobranie B. Y. i V. N. Khanenko. Drevnosti russkie. Kresty i obrazki [Russian antiquities. Crosses and icons]. Vyp. 1. Kiev: Tipohrafiia i fotohraviura S. V. Kulzhenko, 1899. [In Russian].

Sobranie B. Y. i V. N. Khanenko. Drevnosti russkie. Kresty i obrazki [Russian antiquities. Crosses and icons]. Vyp. 2. Kiev: Tipohrafiia y fotohraviura S. V. Kulzhenko, 1900. 25 s. [In Russian].

Sobranie kartin italiianskoi, ispanskoi, flamanskoi, hollandskoi i dr. Shkol [Collection of paintings of Italian, Spanish, Flemish, Dutch and other schools]. Izd. pervoe. Kiev: typ. Un-ta Sv. Vladimira V. I. Zavadskoho, 1896. [In Russian].

Sobranie kartin italiianskoi, ispanskoi, flamanskoi, hollandskoi i dr. shkol [Collection of paintings of Italian, Spanish, Flemish, Dutch and other schools]. Izd. vtoroe. Kiev: tip. S. V. Kulzhenko, 1899. [In Russian].

STARCHENKO, O., 1999, Zolota skarbnytsia Ukrainy [The Golden Treasury of Ukraine]. Muzeini chytannia: materialy nauk. konf. prysviachenoї 30-ty richchiu z dnia vidkryttia Muzeiu istorychnykh koshtovnostei Ukrainy, 10. [In Ukrainian].

TSDIAU – Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy m. Kyiv [Central State Historical Archive of Ukraine, Kyiv]. [In Ukrainian].

VOINOV, V., 1916, Sobranie Khanenko v Petrohrade [Khanenko's collection in Petrograd]. Appolon. 1, 1–11. [In Russian].

Zvid pamiatok istorii ta kultury Ukrainy [Collection of monuments of history and culture of Ukraine]. Kn. 1, ch. III., 2011. Kyiv: Vyd-vo «Ukrainska entsyklopediia». [In Ukrainian].

Колекційна діяльність та заснування родиною Богдана і Варвари Ханенків музею зарубіжного мистецтва

У статті розкрито феномен колекціонування в Україні наприкінці XIX – початку XX ст. на прикладі діяльності родини Богдана і Варвари Ханенків. Показано, що збирання ними колекції творів мистецтва і предметів старовини українського та народів західної Європи і Сходу сприяло не лише ознайомленню з мистецтвом світовим, а й відродженню історичного розвитку духовної культури українства, та становленню музейної справи в Україні. Використання історико порівняльного методу й міждисциплінарного підходу дало змогу здійснити аналіз основних етапів і характерних особливостей колекціонування родиною Богдана і Варвари Ханенків артефактів, їх діяльності щодо створення музею західного мистецтва та художнього і науково-промислового в Києві, а також сприяло обґрунтуванню теоретичних положень та висновків. Наукова новизна. У статті вперше комплексно й змістовно розкрито концепцію, завдання і характерні особливості збирання Б. і В. Ханенками творів образотворчого мистецтва і предметів старовини народів західної Європи, Сходу та України. Висвітлено вагомий внесок у становлення і розвиток музейної справи, просвіти й духовної культури українства загалом. Здійснено спробу подальшого аналізу суспільно-політичної й культурної цінності та значимості добродійності діяльності подружжя, що сприяло становлення національного музеєзнавства і музейного просвітництва. Висновки. Ліквідація у 1861 р. кріпацтва спричинила розвиток ринкової економіки, появу активної соціально-економічної групи підприємців з високим економічним та фінансовим становищем, до якої входили й Богдан та Варвара Ханенки. Сімейне виховання і традиції їх відомих родів Ханенків та Терещенків, стали вагомою передумовою й причиною колекціонування і створення музею творів образотворчого мистецтва, предметів старовини свого народу та народів Європи і Сходу. Їхня діяльність, як соціально-економічний феномен, мала чітку мистецьку, наукову і просвітницьку спрямованість, яскраво виражений гуманістичний зміст і характер, що сприяло відродженню національної пам'яті українського народу, посиленню зацікавленості своїм минулим, історичною культурною спадщиною, а також мистецтвом народів світу.

Ключові слова: колекціонування, твори образотворчого мистецтва, предмети старовини, старожитності Наддніпрянщини, музей західного мистецтва.

Petro Chernega, Doctor of Historical Sciences, Professor, Head of the Department of Ethnology and Local Lore, National Pedagogical Dragomanov University.

Петро Чернега, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри етнології та краєзнавства Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4534-5064>

Oleksii Kozak, postgraduate student of the Department of Ethnology and Local Lore, National Pedagogical Dragomanov University.

Олексій Козак, аспірант кафедри етнології та краєзнавства Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1493-4299>

Received: 15.09.2021

Advance Access Published: October, 2021